

Originalni naučni rad

ANALIZA JAVNO - PRIVATNIH PARTNERSTAVA U OBRAZOVANJU⁷

Maja Bosanac

Filozofski fakultet u Novom Sadu

Novi Sad, Srbija

maja.bosanac@ff.uns.ac.rs

Apstrakt

Promene u procesu obrazovanja ukazuju na sve češću pojavu privatizacije obrazovanja, kao i na pojavu prožimanja javnih i privatnih partnerstava koja se podržavaju u okviru globalnih obrazovnih politika. S obzirom na to da je u Republici Srbiji ova tematika nedovoljno proučena kao cilj rada postavlja se predstavljanje javno - privatnih partnerstava u njihovoj složenosti, mogućnostima, ali isto tako i izazovima. Takođe, da bi se razumela specifičnost javno - privatnih partnerstava u obrazovanju predstavljen je istorijski razvoj ove vrste partnerstava, kao i njihov širi društveno - ekonomski okvir. Dvostruki zahtevi koji se stavljaju pred savremene obrazovne ustanove ukazuju na složenost situacije. S jedne strane obrazovne ustanove treba da zadrže svoju specifičnost, dok se u isto vreme očekuje njihov sve izraženiji doprinos ekonomskoj efikasnosti usled čega se uspostavlja kooperacija između javnog i privatnog sektora. U radu su detaljnije predstavljeni načini ostvarivanja javno - privatnih partnerstava u obrazovanju. Doprinos rada podrazumeva aktuelizovanje literature koja se bavi tematikom javno – privatnih partnerstava. Na osnovu proučene literature zaključuje se da uticaji javno - privatnih partnerstava u budućnosti mogu da se u najvećoj meri očekuju u okviru visokoškolskog obrazovanja.

Ključne reči: javno – privatno partnerstvo, obrazovanje, visoko obrazovanje, obrazovne politike

ANALYSIS OF PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIPS IN EDUCATION

Abstract

Changes in the education process indicate the increasing occurrence of the privatization of education, as well as the emergence of permeation of public and private partnerships that are supported by global education policies. Considering that in the Republic of Serbia this topic is insufficiently studied, the goal of the paper is to present public-private partnerships in their

⁷ Tekst je nastao u okviru projekta "*Pedagoške, psihološke i sociološke dimenzije unapređenja kvaliteta visokoškolske nastave: mogućnosti i izazovi*" za čije ostvarivanje je deo sredstava obezbedio Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost rešenjem broj: 142-451-2527/2021-01/1

complexity, possibilities, but also the implied challenges. Also, in order to understand the specificity of public-private partnerships in education, it is necessary to present the historical development of this type of partnership, as well as its broader socio-economic framework. Twofold demands placed on modern educational institutions indicate the complexity of the situation. On the one hand, educational institutions should retain its specificity while at the same time their increasingly pronounced contribution to economic efficiency is expected, resulting in establishing cooperation between the public and private sectors. The paper presents in more details the ways of achieving public-private partnerships in education. The contribution of the paper includes the actualization of literature dealing with the topic of public - private partnership. On the basis of the studied literature, it is concluded that in the future the greatest impacts of public - private partnerships can be expected within higher education.

Key words: public - private partnership, education, higher education, education policy

UVOD

Društvene promene na globalnom nivou sve više utiču i na promene u obrazovanju. Polazeći od stava da se društvo sve više okreće ka interesima pojedinaca i zajednica u odnosu na interese ustanova za obrazovanje, Milutinović (Milutinović, 2008) kao posledicu ističe da su ustanove za obrazovanje samo jedna od mogućih mesta na kojima se ostvaruju ciljevi obrazovanja (Milutinović, 2008). Šoljan (2007: 317) ukazuje na sledeća značajna pitanja koja ukazuju na (de) konstrukciju pedagogije kao nauke i prakse vaspitanja i obrazovanja: pitanje vrednosti obrazovanja i to kvalitetnog obrazovanja; koncepcije društva znanja i celoživotnog obrazovanja; obrazovne politike i sve veći značaj metapolitičkih odluka; dominantne obrasce reformi obrazovanja; sumnje u standardizaciju obrazovanja; internacionalizaciju obrazovanja; Bolonjski proces i uticaj svetskih razvoja u obrazovanju i konačno, privatizaciju obrazovanja.

Privatizacija postaje sve izraženiji fenomen u različitim društvenim podsistemima, a ova pojava ne zaobilazi ni obrazovni proces. Međutim, kada je reč o privatizaciji obrazovanja značajno je isticanje razlika u odnosu na tradiciju određenih zemalja. U pojedinim zemljama (SAD i Velika Britanija) privatno obrazovanje ima dugu i istaknutu tradiciju. Na našim prostorima privatizacija obrazovanja je novijeg datuma i većinom se dovodi u vezu sa pojačanim ekonomskim uticajima i savremenim zahtevima koji se stavljaju pred obrazovanje. Milton Fridman (Milton Friedman), dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1976. godine, jedan je od autora koji zagovaraju pretvaranje javnih škola u privatne u cilju osiguravanja različitih prilika za učenje. U okviru analize izazova ekonomskog obrazovanja, Pejanović (2019) značajnu pažnju pridaje ekonomiji zasnovanoj na znanju koja doprinosi ključnim izazovima koji se nalaze pred obrazovanjem, posebno kada je reč o visokom obrazovanju i novoj ulozi univerziteta. Dodatno, Šoljan (2007) ističe kako je posmatrano iz istorijske perspektive obrazovanje značajno duži period bilo privatno, a javno obrazovanje je pojava koja pripada savremenoj istoriji. Tokom devetnaestog i dvadesetog veka moderne države su preuzele brigu o obrazovanju svojih građana. Dvadeseti vek predstavio je period pune afirmacije obrazovanja kao javnog dobra o kojem se država brine kao što to čini i o drugim delatnostima koje su od fundamentalnog interesa za budućnost zemlje (Šoljan, 2007).

U cilju boljeg razumevanja koncepta javno - privatnih partnerstava analizu je potrebno usmeriti i na privatizaciju obrazovanja koja je suprotna pojmu javnog obrazovanja. U najširem smislu privatizacija podrazumeva prenošenje javnog vlasništva imovine ili poslova privatnom sektoru, odnosno uključivanje privatnog sektora u poslove / aktivnosti od javnog značaja (Spasenović, 2019). Krbec (1999: 270) ističe da je oblike privatizacije u obrazovnom sistemu potrebno analizirati u odnosu na značenje: (a) selektivne (socijalne) funkcije iz ugla oblikovanja socijalne politike u obrazovnoj delatnosti i (b) ekonomske funkcije, kojom se reguliše struktura radne snage uz osiguravanje kvalitete i kvantiteta veština koje su neophodne u procesu modernizacije. Takođe, isti autor ističe kako privatizacija u ekonomiji i strukturno prilagođavanje u novonastalim tržišnim uslovima utiče i na programsko usmeravanje „aktivnog društva“ u obrazovnoj delatnosti. Osnovni razlozi za širenje privatnog obrazovanja prema shvatanju Šoljana (2007) su dvostruki. S jedne strane, razlozi su povezani sa ideološkom prirodom: pluralizam, demokratija, tržišna ekonomija u bivšim socijalističkim i komunističkim zemljama postali su pogodno tlo za privatne inicijative u obrazovanju. S druge strane, to su isključivo ekonomski razlozi. Sistem javnog obrazovanja u drugoj polovini devetnaestog veka neprestano je rastao. Obrazovni standard mnogih zemalja nije više završena osnovna škola, niti svedočanstvo srednje škole, već stečeno visoko obrazovanje (Šoljan, 2007).

Milutinović i Zuković (2012) naglašavaju kako je u sadašnjem evropsko - obrazovnom okruženju mogućnost odabira između različitih škola, kako unutar javnog sistema, tako i između javnog i privatnog sistema uglavnom pravilo, a ne izuzetak što se povezuje s oblicima političke demokratije i pluralizmom u društvu. U okviru procesa proučavanja tranzicije i promena u obrazovanju Krbec (1999) ističe značaj razlikovanja pedagoškog pluralizma koji podrazumeva aktivnosti koje su vezane za organizaciju nastavnog procesa u školama, odnosno primenu raznovrsnih koncepcija reformne pedagogije tipa Montesori, Štajner, Freinet i drugih, u odnosu na pojam pluralizam školstva koji obuhvata celinu političkih i organizacijskih rešenja u sistemu obrazovanja, koja treba da delotvorno doprinesu promenama u demokratskom društvu. Poseban vid privatizacije, kao svojevršno hibridno rešenje, predstavlja javno - privatno partnerstvo (JPP) u okviru uspostavljanja kooperacije između javnog i privatnog sektora u stvaranju javnih proizvoda ili pružanju javnih usluga (Spasenović, 2019). Javno - privatno partnerstvo relativno je nov oblik finansiranja javnih potreba koji je, između ostalog, uslovljen zahtevom za poboljšanjem kvaliteta usluga javnog sektora na osnovu znanja i radnih metoda privatnog sektora, potreba promene uloge države u ekonomiji, kao i povećanjem učinkovitosti iskorištavanja sredstava iz strukturnih fondova (Perisoli, 2010). Od obrazovanja se sve više traži da zadovolji ekonomsku efikasnost, da jača kompetitivnost. Dodatno, pojava ograničenog trošenja sredstava iz državnog budžeta dovodi do toga da privatizacija postaje sve prisutniji fenomen u mnogim zemljama (Spasenović, 2019). Međutim, javna investiranja iako su finansijski neodrživa, stvaraju više opšte društvene koristi zbog čega će i dalje biti društveno i ekonomski opravdana (Jurišić i Kušljić, 2014).

Zahtevi za masifikacijom, prvenstveno visokoškolskog obrazovanja, ukazuju na sve veću prisutnost privatnih visokoškolskih institucija. Globalne obrazovne politike podržavaju javno - privatna partnerstva koja se različito sprovode u različitim državama. Molnar (2013) ističe kako se promovisanje partnerstva između vlade,

univerziteta i industrije / privatnih preduzeća u savremenom istorijsko - tehnološkom kontekstu zagovara u okviru dva cilja: finansijskog i tehnološko - inovacijskog. Molnar (2013) analizu javno - privatnih partnerstava zasniva na ekonomiji koja je zasnovana na znanju kao teorijskom meta okviru u koji se smešta partnerstvo univerziteta, nacionalnih vlada i privatnih aktera, koji omogućavaju razumevanje značaja stručne prakse i ulaganja u inovacije kao bitnih outputa javno - privatnog partnerstva (Molnar, 2013: 146). Prilikom opredeljivanja za neki oblik javno - privatnih partnerstava potrebno je imati u vidu odgovore na sledeće dileme: *Da li je menadžerski diskurs o preuzimanju rizika prikladan za distribuciju javnog dobra kao što je obrazovanje; da li se menadžerskim modelom upravljanja, sa fokusom na rezultate i efikasnost, obraća dovoljno pažnje obrazovnom procesu koji je veoma složen; da li su zadovoljeni interesi šire javnosti ili samo interesi uključenih aktera tj. zainteresovanih strana* (Robertson & Verger, 2012 prema: Spasenović, 2019: 137)?

Iako odgovori na ove dileme mogu da imaju primenu na različitim nivoima obrazovanja, najfrekventniji su oni koji se tiču visokoškolskog obrazovanja posebno u okviru preispitivanja društvene uloge univerziteta kojoj se sve više pridaje značaj i u okviru proučavanja tzv. treće misije univerziteta (Marić-Jurišin, 2020). Iako se, prema shvatanju brojnih autora (Bosanac, 2021; Ćulum i Ledić, 2011; Schoel et al., 2008; Spasojević i dr., 2012) treća misija sastoji od društvene (civilne) i ekonomske dimenzije, ekonomska je i dalje istaknutija. U okviru isticanja značaja ekonomske dimenzije javno-privatna partnerstva predstavljaju značajan segment. Bez obzira na činjenicu da li se pojedinac zalaže za ili se protivi aktuelizovanju javno - privatnih partnerstava, u radu se polazi od stava da je neophodno poznavanje ove tematike od strane svih koji su direktno ili indirektno uključeni u proces obrazovanja na različitim nivoima, bilo u užem ili širem smislu iz razloga što u budućnosti ova partnerstva mogu da poprime sve šire razmere. U cilju osvetljavanja značaja ove tematike rad je koncipiran na sledeći način: prvi deo rada odnosi se na definisanje javno-privatnih partnerstava; u drugom delu rada predstavljen je istorijski razvoj javno-privatnih partnerstava čiji je kontekst širi od obrazovnog konteksta, uključuje i društveni. Zatim, u okviru trećeg dela pristupa se analizi javno-privatnih partnerstava isključivo u okviru obrazovanja. U četvrtom delu rada analitički je pristupljeno javno-privatnim partnerstvima, s jedne strane iz ugla shvatanja njenih zagovornika, ali isto tako i kritičara. Konačno, na osnovu proučene literature i ličnih stavova izvedena su i zaključna razmatranja.

DEFINICIJA JAVNO - PRIVATNIH PARTNERSTAVA

Javno – privatna partnerstva globalna su pojava u okviru različitih društvenih podсистema zbog čega je teško postizanje koncenzusa o jedinstvenoj definiciji. Vasiljev (2016: 53) javno - privatna partnerstva definiše kao ugovorni odnos između javnog i privatnog partnera kojim se definišu prava i obaveze u infrastrukturnim projektima koje sprovodi javni sektor. Međutim, isti autor ističe kako postoji i drugi model saradnje javnog i privatnog sektora, kada obe strane formiraju zajedničko preduzeće (eng. *Joint Venture*), u kom dele učešće, upravljanje (menadžment) i odgovornost. Takav model saradnje javnog i privatnog sektora naziva se institucionalno javno - privatno partnerstvo (eng. *Institutional Public-Private*

Partnership - IPP). Uobičajena engleska skraćena za javno-privatna partnerstva je PPP (eng. Public - Private Partnership - PPP) i kao fraza se koristi u većini zemalja, ali ima i izuzetaka (Vasiljev, 2016: 12).

Babić (2012) ističe da se javni i privatni sektor više ne posmatraju kao dve međusobno suprotstavljene alternative, već sučeljavanjem ponude i tražnje privatnog i javnog sektora na tržištu, dolazi do efikasnijeg finansiranja infrastrukturnih objekata. U tom kontekstu kao kriterijumi klasifikacije uzimaju se ekonomska i socijalna infrastruktura, kao i meka i tvrda infrastruktura (Babić, 2012: 86). Takođe, isti autor navodi kako uloga javnog sektora u obezbeđivanju infrastrukturnih dobara i usluga postepeno napušta poziciju monopola, usled promene načina razmišljanja i prakse o ulozi javnog sektora, tehnoloških inovacija, insitucionalnih promena i jačanja privatnog sektora i finansijskih tržišta širom sveta.

Takođe, u cilju boljeg razumevanja javno – privatnih partnerstava u obrazovanju značajnim se smatra i poređenje tradicionalnog (budžetskog) i modela javno - privatnih partnerstava za isporuku javnih projekata koji se odnose na izgradnju (Jurišić i Kušljčić, 2014). Iako se ovaj model ne odnosi na obrazovanje pojedini kriterijumi su od značaja i za razumevanje obrazovnih implikacija. Jedan od značajnih kriterijuma je upravo preuzimanje rizika koje je deljeno između javnog i privatnog sektora. Identifikacija i analiza rizika su značajni aspekti, pri čemu se kao osnovno polazište uzima da će se na privatni sektor prebaciti samo oni rizici kojima on može bolje da upravlja (Perisoli, 2010). Upravo u tom okviru iz ugla proučavanja javno – privatnih partnerstava u obrazovanju značajno je dobijanje odgovora na to kako privatni sektor percipira potencijalne rizike i na koji način treba da se zasniva kontrola autoriteta s obzirom na to da može da dođe do sukoba interesa između predstavnika javnog i privatnog sektora. Javno – privatna partnerstva sve više se doživljavaju i kao inovativni pristup pružanju obrazovanja za sve, posebno najugroženijem stanovništvu (Verger & Moschetti, 2016). Brojne vlade, međunarodne organizacije i drugi ključni akteri u obrazovanju smatraju da partnerstvo sa privatnim sektorom može da proširi svoje obrazovne sisteme na efikasniji i fleksibilniji način (Verger & Moschetti, 2016). Javno - privatna partnerstva u kontekstu obrazovanja najčešće se proučavaju u okviru globalne obrazovne politike koja je pod uticajem međunarodnih organizacija, koje iako nisu primarno obrazovne institucije, njihov uticaj na obrazovanje je neizostavan. U tom kontekstu od značaja je razumevanje definicija javno - privatnih partnerstava na način na koji ih definišu Međunarodni monetarni fond (MMF), Svetska banka, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD).

U Srbiji je *Zakon o javno-privatnim partnerstvima i koncesijama* (Sl. glasnik, 2011) usvojen 2011. godine i prema odredbama Člana 7, javno-privatno partnerstvo predstavlja dugoročnu saradnju između javnog i privatnog partnera radi obezbeđivanja finansiranja, izgradnje, rekonstrukcije, upravljanja ili održavanja infrastrukturnih i drugih objekata od javnog značaja i pružanja usluga od javnog značaja koje može biti institucionalno ili ugovorno. Kao što je prethodno predstavljeno, javno – privatna partnerstva se koriste na različite načine pa nije iznenađujuće da predstavljaju konfuziju, kako u svetu nauke, tako i prakse (Klijn, 2010). Generalno posmatrano, konfuzija može da se ograniči na tri oblasti koje su povezane jedna sa drugom (Klijn, 2010): *konfuzija o značenju* javno – privatnih partnerstava; ne samo da se nalaze različite definicije, već i različite procene;

konfuzija oko argumentacija i racionalnosti javno – privatnih partnerstava, brojne su rasprave šta javno – privatno partnerstvo može ili treba da postigne (bolju vrednost novca, više ulaganja, inovacije i slično); *konfuzija oko toga šta bi trebalo da imaju najbolja javno – privatna partnerstva*, kako u naučnoj literaturi, tako i u mnogim dokumentima o politici koju žele da promovišu javno – privatna partnerstva moguće je pronaći širok spektar oblika koji se posmatraju kao najbolji oblici za saradnju.

Na osnovu predstavljenih definicija značajno je isticanje činjenice da se mnogi primeri javno – privatnih partnerstava ne odnose direktno na obrazovni proces, međutim, njihov značaj je velik jer su brojne implikacije značajne i za obrazovni proces. Takođe, značajno je imati u vidu da su razlozi za realizaciju javno – privatnih partnerstava više ekonomski nego pedagoški. Dakle, ekonomska isplativost i konkurentnost na tržištu je značajniji ishod ove vrste partnerstava nego doprinos obrazovnim ciljevima. Ove vrste partnerstava sve više dobijaju na značaju u okviru četvrte industrijske revolucije čiji zahtevi sve više prožimaju i proces obrazovanja. Veći nivo inovativnosti predstavlja značajan segment aktuelizovanja značaja u okviru ove vrste saradnje u okviru isticanja značaja razvoja obrazovanja za inovacije. U okviru tematike o trećoj misiji univerziteta kao novoj funkciji, kao jedan od stubova razvoja ističe se upravo zahtev za transferom tehnologija i inovacija, koji se navodi i u predlogu Strategije razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine.

Takođe, celokupni sistem visokog obrazovanja, ali i same VŠU, bi trebalo da prođu proces transformacije ka savremenom i društveno odgovornom univerzitetu koji je zasnovan na primeni akademskih principa i vrednosti u realizaciji njihovih osnovnih funkcija (obrazovanje i istraživanje) i novih funkcija (transfer tehnologija i inovacija, kontinuirano učenje, angažovanje (kroz saradnju) u rešavanju društvenih izazova lokalne i/ili šire zajednice). Odnosno, potrebno je usmeravati VO u pravcu Treće misije u razvoju univerziteta gde posebno mesto zauzima pitanje društvene odgovornosti univerziteta koja obavezuje univerzitet na aktivno uključivanje u socijalni, ekonomski i privredni, politički i kulturni razvoj društva (Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030: 20). Ukoliko se napravi poređenje sa tradicionalnim Humboltovim univerzitetom čiji je cilj bila čista nauka očigledno je udaljavanje od ovakvog pristupa. Bodroški Spariosu (2017) naglašava kako delatnost univerziteta po svojoj prirodi nije “uslužna” već „proizvodna“. Evidentno je postojanje brojnih dualizama i izazova u okviru savremenog obrazovanja, prvenstveno kada je reč o visokoškolskom obrazovanju.

ISTORIJSKI RAZVOJ JAVNO - PRIVATNIH PARTNERSTAVA

Javno - privatna partnerstva mogu da se predstave na različite načine, a jedan od njih javno-privatnim partnerstvima pristupa kao instrumentu podsticanja ekonomskog razvoja modernih država (Vasiljev, 2016). Ova partnerstva, u modernom smislu reči, aktuelna su tek od devedesetih godina prošlog veka (Vasiljev, 2016; Spasenović, 2019) što se vezuje za zaokret od države blagostanja ka tržišno orijentisanoj državi. Međutim, značajno je isticanje činjenice da je model javno - privatnih partnerstava poznat još iz doba Rimskog carstva (Vasiljev, 2016). Ono što je značajno za partnerstva u prvobitnom periodu jeste činjenica da su se ona u većini

slučajeva zasnivala na gradnji, putevima i saobraćaju pa ih je potrebno razlikovati u odnosu na moderno shvatanje javno - privatnih partnerstava. U cilju sveobuhvatnog pristupa javno-privatnim partnerstvima u obrazovanju od značaja je poznavanje pregleda američke državne politike na najvišem nivou u sferi politike obrazovanja i nauke iz razloga što određeni periodi američke istorije ukazuju na to da je svest i uvažavanje privatnog sektora od strane države direktno srazmeran razvoju države u svakom smislu (Vasiljev, 2016.). U tom kontekstu od brojnih primera koje Vasiljev navodi, za potrebe ovog rada usmeravamo se na sledeće značajne istorijske događaje (Vasiljev, 2016, 8-10): (a) Pionirski rad Bendžamina Frenklina čiji primer ukazuje na to kako vlada umesto direktne kontrole obrazovnih i naučnih aktivnosti to može da učini putem posrednog uticaja na univerzitete i istraživačke centre, upravo u okviru saradnje sa privatnim sektorom u cilju unapređenja nauke i opšteg dobra. Frenklin institut u Filadelfiji predstavlja primer kako javni sektor angažuje privatni u cilju pronalazjenja novih naučnih rešenja za rešavanje javnih potreba (pronalazak rešenja za uzroke epidemije kolere); (b) usvajanjem Morilskog zakona (eng. Morrill Act) svaka država je dobila državno zemljište kao i dodatna finansijska sredstva za osnivanje fakulteta, koji iako su bili usmereni na strukovno obrazovanje, po zakonu nisu isključivali ni klasično obrazovanje (Ćulum i Ledić, 2010). Skot (Scott, 1996) Morilski zakon navodi kao oblik proširenja univerzitetskih misija na način da se korisna znanja i akademska istraživanja učine dostupna građanima; (c) tokom Prvog svetskog rata osnovan je Savet nacionalne odbrane (Vasiljev, 2016), koji je od značaja za razumevanje uticaja koji društvena dešavanja imaju na obrazovne institucije, posebno kada je reč o razvoju inovacija u tehnologiji; (d) period neposredno pre ulaska SAD-a u drugi Svetski rat, kada je predsednik Ruzvelt osnovao Kancelariju za naučna istraživanja i razvoj (OSRD). Izveštaj pod nazivom Nauka: beskrajna granica (*Science Endless Frontier*), ukazuje na značaj države za promociju nauke (Vasiljev, 2016); (e) ostali primeri u okviru utrke za svetsku prevlast putem upotrebe nauke su nastavljeni u radu brojnih predsednika koji su finansirali različite istraživačke programe u saradnji sa privatniom sektorom za rešavanje aktuelnih društvenih pitanja (Vasiljev, 2016).

Napred izneti primeri ukazuju na to kako u praksi razvoj obrazovanja nije usmeren isključivo na razvoj osobe, već i razvoj društva. U okviru proučavanja odnosa obrazovanja i razvoja, odnosno međusobnog uticaja između toga kako obrazovanje razvija ljude i menja društvo, a kako društvo deluje na obrazovanje, Pastuović (2012) proučava odnos uslovljenosti unutrašnjih i spoljašnjih ciljeva obrazovanja. Pri tome, unutrašnji ciljevi se odnose na promene koje se dešavaju unutar osobe kao posledica edukacije, dok su spoljašnji ciljevi promene u okolini obrazovanja koje su nastale kao rezultat promenjenog delovanja obrazovanih ljudi (Pastuović, 2012) i potvrđuje da je razvoj unutrašnjih ciljeva neophodan uslov za razvoj spoljašnjih ciljeva dok obrnuto ne mora da znači. Odnosno, ukoliko su ostvareni unutrašnji ciljevi obrazovanja to i dalje ne podrazumeva da će biti ostvareni spoljašnji ciljevi (Pastuović, 2012). Međutim, isto tako je značajno isticanje činjenice da je usmeravanje razvoja spoljašnjih ciljeva obrazovanja potrebno usmeriti na način da se neguju humanističke vrednosti, a ne čisto utilitarni ciljevi, kao i da je potrebno uvažavanje negovanja opštih, a ne isključivo individualnih i partikularističkih interesa.

U radu se polazi od stava da je proučavanje upravo američkih primera značajno iz razloga što se visokoškolska evropska obrazovna politika (u okviru koje se nalaze i univerziteta u Republici Srbiji) između ostalog, zasniva na cilju jačanja vanjske orijentacije Bolonje u okviru njenog izlaska na svetski prostor kako bi evropsko obrazovanje postalo brand koji će privlačiti studnete s drugih kontinenata kao što ih danas privlače univerziteta u SAD, Kanadi i Australiji (Šoljan, 2007). Prethodno predstavljeni primeri ukazuju na to da je za razumevanje odnosa javnog i privatnog partnerstva u obrazovanju potrebno razumevanje ne samo određene države i njene tradicije, već i širih društveno - ekonomskih dešavanja na globalnom nivou koji utiču na usmeravanje globalne obrazovne politike, koje indirektno utiču i na evropsku, a zatim i nacionalnu obrazovnu politiku čiji su uticaji direktni i na nivou određenih institucija. Dodatno, ukoliko se globalizaciji pristupi kao amerikanizaciji ili pozapadnjenu, prethodni primeri koje navodi Vasiljev predstavljaju značajan segment u cilju razumevanja savremenih težnji i aspiracija ka ostvarenju obrazovanja za inovacije. Upravo u tom kontekstu značajno je isticanje činjenice da je privatizacija u obrazovanju, prvenstveno kada je reč o visokom obrazovanju, najočiglednija u Sjedinjenim Američkim Državama, a odvija se prema privatizacijskom obrascu koji je primenjiv u slučaju privatizacije zdravstva ili bilo koje druge delatnosti (Šoljan, 2007).

Turajlić (2005) ističe da iako univerziteta u Srbiji prate razvoj evropskih univerziteta, pitanje univerziteta na tržištu sve više postaje goruća tema i na našim univerzitetima te je potrebno razmotriti ovu tematiku. Država, smanjivanjem sredstava za javne koledže i univerziteta, posledično ih dovodi u situaciju da sve veći deo sredstava stižu prodajom svojih usluga na tržištu (Šoljan, 2007). Međutim, ovaj trend ima i svoje istaknute i svetski poznate kritičare koji ukazuju i na postojanje brojnih opasnosti tržišne usmerenosti univerziteta. Tako, Lisman (Liessmann, 2008) ukazuje na to da se udaljavamo od teorije obrazovanosti, preko teorije polubrazovanosti dolazi se do teorije neobrazovanosti, ironično, upravo u periodu kada se najviše govori o znanju. Iako ne negira i određene prednosti komercijalizacije, Bok (2005) ističe još brojnije opasnosti kao posledicu izlaganja univerziteta tržištu. Zaokupljenost brojnih autora ovom tematikom ukazuje i na neizbežnost ove pojave, kao i njenu svetsku rasprostranjenost. Međutim, potrebno je da se naglasi da iako javno – privatna partnerstva svoje najdinamičnije rasprave imaju u okviru pitanja koja su vezana za visoko obrazovanje, ova vrsta partnerstava postoji i na nižim nivoima obrazovanja.

JAVNO – PRIVATNA PARTNERSTVA U OBRAZOVANJU

Jedan od načina za klasifikovanje vrsta i načina ostvarivanja javno-privatnih partnerstava u oblasti obaveznog obrazovanja podrazumeva (prema: Kanić i Kovač, 2017; Spasenović, 2019): *pružanje (ugovaranje) obrazovnih usluga* - podrazumeva ugovore sa školama čiji osnivač nije država, a koji finansira država, tj. odnosi se na javno finansiranje obrazovanja učenika u privatnim školama, može da uključuje i provođenje posebnog kurikuluma (Kanić i Kovač, 2017); *upravljanje i rukovođenje radom škole od strane ne-državnog organa/tela* – upravljanje i rukovođenje javnom školom je ugovorom prepušteno predstavnicima privatnog sektora, odnosno kako ga

Kanić i Kovač (2017) nazivaju privatni školski menadžment; iako je upravljanje i rukovođenje povereno privatnim provajderima, vlasništvo i finansiranje ostaje javno; *vaučeri i njima slične inicijative* – finansijski iznosi koje se dodeljuju za školovanje, a koji treba da omoguće učenicima da po sopstvenom izboru pohađaju bilo javne, bilo privatne škole; *pružanje profesionalnih usluga i podrške* – učešće privatnog sektora u stručnom usavršavanju nastavnika, razvijanju programa obrazovanja, evaluaciji rada škola, obezbeđivanju sekundarnih usluga (na primer, ishrana ili prevoz učenika); *infrastrukturne inicijative* – odnosi se na ugovore koji se sklapaju sa privatnim sektorom o finansiranju, izgradnji ili održavanju školskih objekata, opremanju javne škole i obezbeđivanju nastavnih sredstava, kao i o izdavanju prostora javnih škola privatnim zakupcima; *filantropske inicijative* – odnosi se na privatne inicijative, tj. napore u obezbeđivanju učenicima stipendija, školarina ili sponzorstva, kao i donacije samim školama.

U cilju sveobuhvatnog pristupa javno – privatnim partnerstvima u obrazovanju značajan doprinos predstavlja i poznavanje kontinuuma javno – privatnih partnerstava na razvojnoj liniji od nepostojanja javno privatnih partnerstava do integralnih javno/privatnih partnerstava (Patrinos et al., 2009). Na ovaj način postiže se identifikovanje opsega angažovanja zemlje u javno – privatnom partnerstvu u obrazovanju (Patrinos et al., 2009). Ovi podaci mogu značajno da se razlikuju unutar različitih sistema obrazovanja što je takođe pokazalac određene obrazovne politike. Takođe, poznavanje koncepta javno-privatnog partnerstva predstavlja značajan segment u pogledu razumevanja koji aspekti su i dalje u nadležnosti javnog, a koji su preneti na privatni sektor. Patrinos i saradnici (2009) ističu i razlike kada je reč o pružanju usluga i načinu finansiranja, da li su oni javni ili privatni. Realizovanje javno-privatnih partnerstava na nivou visokog obrazovanja uključuje i inovacione vaučere koji predstavljaju finansijski podsticaj koji omogućava malim i srednjim preduzećima, da koristeći usluge naučnoistraživačkog sektora, podignu nivo inovativnosti svojih proizvoda i postanu konkurentniji na tržištu (Agarski i sar., 2020). Nakon objavljivanja javnog poziva privredno društvo podnosi prijavu na internet portalu [Fonda za inovativnu delatnost \(https://www.inovacionifond.rs/program/inovacioni-vauceri\)](https://www.inovacionifond.rs/program/inovacioni-vauceri), kao i zahtev akreditovanoj naučnoj instituciji. Ukoliko je odobren inovacioni vaučer od strane fonda, započinje realizacija. Dakle, na ovaj način naučnoistraživačke organizacije putem vaučera pružaju transfer naučnih, tehnoloških i inovativnih usluga koje su nove za privredno preduzeće. Primena inovacionih vaučera realizovana je u saradnji sa Fakultetom tehničkih nauka iz Novog Sada (Agarski i sar., 2020). Ovakva vrsta saradnje ukazuje na sve veće približavanje obrazovnih institucija privrednom sektoru, posebno u okviru visokog obrazovanja, koje može najviše da doprinese razvoju inovacija koje sve više dobijaju na značaju u okviru ekonomije koja je zasnovana na znanju. S druge strane zabrinutost zbog približavanja i saradnje profitnog i neprofitnog sektora ukazuje na nepoverenje prema mogućnostima saradnje između sektora s obzirom da nauka treba da teži istini i dugotrajnim efektima, dok osnova u profitnom sektoru neretko podrazumeva kratkotrajne efekte, usmerena je na efikasnost i kapital.

Dodatno, u zemljama u kojima javno – privatna partnerstva nisu u upotrebi, neretko i Vlada mora da promeni obrazovne politike i regulatorni okvir (Patrinos et

al., 2009). U tom kontekstu potrebno je stvaranje okvira koji omogućava: definisanje mesta privatnih pružalaca u nacionalnoj obrazovnoj strategiji; postavljanje jasnih, objektivnih i pojednostavljenih kriterijuma koje privatni sektor mora da ispuni kako bi škole funkcionisale; uvođenje sistema finansiranja škola koje integrišu javne i privatne škole, a oni su neutralni, odgovorni i ciljani; uspostavljanje efikasnog sistema osiguranja kvaliteta (Patrinis et al., 2009). Još jedan značajan segment po pitanju realizacije javno-privatnih partnerstava u obrazovanju predstavlja postizanje saglasnosti kada je reč o sledećim značajnim aspektima (prema: Spasenović, 2019): da li treba dozvoliti osnivanje i profitnih obrazovnih ustanova ili isključivo neprofitnih; da li privatni sektor treba da bude uključen i u ostvarivanje školskog obrazovanja ili isključivo obezbeđivanje nenastavnih usluga i slično. Između ostalih, saglasnost u ovim aspektima u značajnoj meri određuje smer načina potencijalne saradnje javnog i privatnog sektora.

ZAGOVORNICI I KRITIČARI JAVNO-PRIVATNIH PARTNERSTAVA

Kao što ne postoji jedinstvena definicija javno - privatnog partnerstva, niti jedinstven način realizacije, isto tako ne postoji ni isključivo pozitivan ili negativan stav prema javno - privatnim partnerstvima. Zagovornici JPP ističu da se na ovaj način ostvaruju (Spasenović, 2019: 132) veća fleksibilnost u obrazovanju čime se adekvatnije odgovara na zahteve i potrebe školskog obrazovanja; obezbeđuje se bolja kontrola nad radom ustanova i utvrđuje da li su ugovorne obaveze i predviđeni ishodi ispunjeni ili ne, a ukoliko nisu država može da smanji nivo alociranih sredstava; prednosti uvođenja vaučera kao načina ostvarivanja javno - privatnih partnerstava vide u ukidanju monopola državnih škola za budžetska sredstava, a time povećavaju kompetitivnost između javnih i privatnih škola za učenike; pružanje jednakih šansi za sve učenike; doprinos pluralizmu, inovativnosti, povećanom izboru. Kao osnovne pozitivne strane javno - privatnog partnerstva u visokom obrazovanju, Molnar (2013: 159-160) ističe povećanje stope zaposlenosti mladih, a u okviru klasifikacije navodi posebno koristi za univerzitete, studente, kao i industrijski sektor: *kao korist za univerzitete* navodi dodatni priliv privatnih ulaganja u istraživanja i razvoj i osiguravanje tehnološke infrastrukture, čime se posebno povećava naučna izvrsnost i prestiž univerziteta; *kao korist za studente* ističe profesionalnu obuku i iskustvo rada na mentorisanim istraživačkim projektima, dugoročni uticaj na karijere, povećavanje zapošljivosti diplomanata i doktoranada u privatnom sektoru; *u okviru koristi za industrijski sektor* ističe se olakšavanje pristupa znanju kako (*eng. know-how*), naknadna regrutacija diplomanata s istraživačkim iskustvom, ubrzavanje i pojeftinjenje procesa patentiranja naučnih inovacija i tehnološkog tranfera, pristup mrežama, organizacijsko učenje.

Kritičari JPP-a smatraju da se na ovaj način smanjuje uloga, a samim tim i kontrola države nad javnim sektorom; davanjem mogućnosti izbora korisnicima može se doprineti većoj socio - ekonomskoj segregaciji, posebno ukoliko škole vrše selekciju učenika prema postignućima; učenici iz siromašnijih porodica će se u tom slučaju naći u manje uspešnim školama, koje roditelji visokog socio - ekonomskog i obrazovnog statusa neće birati za svoju decu (Spasenović, 2019: 133). Takođe, JPP

moгу da se suoče sa otporima određenih aktera (Patrinos et al., 2009). U tom kontekstu, nastavnici i drugi zaposleni mogu da ih smatraju za pretnju stabilnosti posla, sindikati mogu da ih posmatraju kao način njihovog umanjivanja uticaja. Donosioci obrazovnih potika moraju to da imaju u vidu prilikom projektovanja inicijativa za projektovanje inicijativa partnerstava. Inputi za obrazovanje zahtevaju nekoliko različitih oblika ugovora (uključujući upravljanje, podršku, profesionalna, operativna, obrazovne usluge i infrastrukturu). Sve ove varijacije moraju da budu ocenjene zasebno, s obzirom da zahtevaju različite pristupe u cilju efikasnog pristupa. Kada je reč o visokom obrazovanju, pored pozitivnih, Molnar (2013) ne negira ni specifične i uopštene potencijalno negativne strane, od kojih u prvi plan ističe mogućnosti nekvalitetne komunikacije i / ili slabe koordinacije, kao i u slučaju nedostatka poverenja među akterima, potencijalne sukobe između partnera oko polaganja prava na intelektualno vlasništvo. Od uopštenih problema Molnar (2013) naglašava nejednaku podobnost institucija za saradnju s privatnim partnerima, pri čemu prednost imaju tehnološki i prirodoslovni fakulteti. Konačno, kao problem saradnje navodi se i opasnost od pojave da se u slučaju nedovoljno razvijene javne regulacije, prodorom privatnih resursa u sektor javnih univerziteta doprinese povećanju diskrepance između interesa privatnih partnera i javnog dobra.

U celini posmatrano, javno - privatna partnerstva u obrazovanju teško je posmatrati u okviru isključivo pozitivnog ili negativnog okvira. Slično, i kada je reč o primeni javno - privatnih partnerstava u turizmu (Kunst, 2011) zaključuje da je reč o konceptu kojeg je potrebno primenjivati selektivno i sa određenom dozom opreza.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu prethodno navedene i proučene literature dolazi se do zaključka da je jedan od osnovnih razloga za aktuelizovanje javno - privatnih partnerstava u obrazovanju u Republici Srbiji pod uticajem ekonomije koja je zasnovana na znanju, kao i inicijativa nadnacionalnih organizacija u okviru neoliberalizma. Iako tržište ne bi trebalo da bude vodeća sila koja utiče na obrazovanje, uticaji ekonomskih činilaca (koji su sve veći i izraženiji) na obrazovni proces ne mogu da se zanemare. U cilju sveobuhvatnog pristupa javno - privatnim partnerstvima u obrazovanju, obrazovanje je potrebno sagledati u njegovom saodnosu sa graničnim disciplinama, prvenstveno u okviru odnosa između ekonomije i obrazovanja, andragogije i sociologije obrazovanja, kao i globalnih obrazovnih politika što ukazuje na sve veći značaj spoljašnjih uticaja na proces obrazovanja.

Dodatno, analizi - javno privatnih partnerstava potrebno je pristupiti sveobuhvatno i u okviru različitih zemalja, sagledati društveno - istorijske uslove, kao i tradiciju, sa svim njihovim specifičnostima koje ne mogu da se zanemare. S druge strane, uticaj globalizacije na obrazovanje rezultirao je i sprovođenjem obrazovnih reformi koje kao osnovni cilj imaju stvaranje jedinstvenog prostora visokog obrazovanja u okviru sprovođenja političkih i ekonomskih težnji (na primer, Bolonjska deklaracija) gde se često ne uvažavaju brojne specifičnosti. Velika očekivanja koja se stavljaju pred obrazovanje uslovljena su i ekonomskim terminima u okviru pristupa obrazovanju kao procesu „proizvodnje“ ljudskog kapitala (Cvetanović i Despotović, 2014). Upravo na kom konceptu zasnivaju se brojna javno

– privatna partnerstva, u cilju postizanja sve veće inovativnosti putem obrazovanja. Konsultovana literatura ukazuje na analitički pristup javno – privatnim partnerstvima od strane predstavnika akademske zajednice. U budućnosti bi bilo značajno da se analizi pristupi i u okviru predstavljanja istraživanja i sa predstavnicima iz privatnog sektora, kako bi se dobio uvid u njihove percepcije o mogućnostima i izazovima koje podrazumeva sve aktuelnija saradnja javnih i privatnih institucija.

U celini posmatrano, brojne izazove sa kojima se suočava proces obrazovanja nemoguće je posmatrati izolovano od poznavanja ekonomskih aspekata obrazovanja. Istovremeno, ekonomiju je, kao što ističe Pejanović (2019) potrebno vratiti među humanističke i društvene nauke kojima je i pripadala do kraja devetnestog veka pre nego što se počela razvijati na osnovu fikcije o homo ekonomikusu, koju je razvio neoliberalni kapitalizam zasnovan na sebičnosti, egoizmu i individualizmu nauštrb opštih, društvenih interesa koji su ozbiljno ugroženi. Razumevanje brojnih društvenih uticaja koji deluju na obrazovanje ukazuju na složene izazove pred kojima se nalazi proces obrazovanja, a sve je to posledica prevelikih očekivanja i uloga koje se nameću obrazovanju na svim nivoima, ali su nažalost neizbežni. U cilju aktuelizovanja tematike javno – privatnih partnerstava i u okviru akademske zajednice u Republici Srbiji ovaj rad predstavlja skroman doprinos i može da posluži kao inspiracija za dalja istraživanja i uvod u literaturu koja se bavi ovom tematikom.

LITERATURA

1. Agarski, B., Baloš, S., Vukelić, Đ., Hadžistević, M., Trivković, M., Pećanac, M., & Budak, I. (2020) Saradnja nauke i privrede kroz realizaciju inovacionih vaučera U: Vladimir Katić: *XXVI Skup Trendovi razvoja: Inovacije u modernom obrazovanju*” (str. 332-336). Preuzeto sa sajta: http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2020/radovi/T2.1/T2.1-6.pdf
2. Babić, V. (2012) Eksterni efekti javnih rashoda i javno - privatna partnerstva. *BizInfo (Blace) Journal of Economics, Management and Informatics*, 3(1), str. 81-90
3. Bodroški Spariosu, B. (2017) *Univerzitetsko obrazovanje pred stalnim izazovima*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. Bok, D. (2005) *Univerzitet na tržištu*. Beograd: Clio
5. Bosanac, M. (2021) *Perspektive razvoja i institucionalizacije treće misije univerziteta*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu
6. Cvetanović, S., & Despotović, D. (2014) Znanje kao komponenta ljudskog kapitala u modelima ekonomskog rasta. *Škola biznisa*, 1, str. 1-17
7. Ćulum, B., & Ledić, J. (2010) *Civilna misija sveučilišta, element u tragovima*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
8. Ćulum, B., & Ledić, J. (2011) *Sveučilišni nastavnici i civilna misija sveučilišta*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
9. Fond za inovacionu delatnost. Preuzeto sa sajta: <https://www.inovacionifond.rs/program/inovacioni-vauceri>
10. Friedman, M. (1997) Public schools: Make them private. *Education Economics*, 5(3), str. 341-344
11. Juričić, D., & Kušljčić, D. (2014) The Economics of Combining Subsidy with Public - Private Partnership. *Ekonomski pregled*, 65(1), str. 56-88
12. Kanić, S., & Kovač, V. (2017) Neoliberalizam i obrazovanje u kontekstu globalne obrazovne politike. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, (26), str. 69-92

13. Klijn, E. H. (2010) Public Private Partnerships: deciphering meaning message and phenomenon. A. Hodge, C. Greve and A. E. Boardman (eds), *International Handbook on Public-Private Partnerships*, (68-80). London: Edward Elgar
14. Krbec, D. (1999) Privatne škole i obrazovna politika u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 6(3), str. 269-278
15. Kunst, I. (2011) Primjenjivost modela javno - privatnih partnerstava u turizmu. *Acta turistica*, 23(2), str. 175-201
16. Liessmann K. P. (2008) *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Jesenski i Turk
17. Marić-Jurišin, S. (2020) Učenje zasnovano na zajednici-važan segment treće misije univerziteta. U: Klemenović J. Znanje i poverenje u visokom obrazovanju (str. 158-178). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu
18. Milutinović, J. (2008) *Ciljevi obrazovanja i učenja u svjetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. Veka*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine
19. Milutinovic, J., & Zuković, S. (2013) Odgojne i obrazovne tendencije: Privatne i alternativne škole. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 15(2), str. 241-266
20. Molnar, T. (2013) Javno - privatno partnerstvo u visokom obrazovanju kao promotor razvoja tržišno primjenjivog znanja. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 17(2), str. 145-164
21. Patrinos, H. A., Barrera - Osorio, F., & Guáqueta, J. (2009) *The role and impact of public - private partnerships in education*. Washington : The World Bank
22. Pejanović, R. (2019) *Izazovi ekonomskog obrazovanja*. Novi Sad: Akademska knjiga
23. Persoli, A. M. (2010) Javno - privatno partnerstvo u funkciji zadovoljavanja javnih potreba. *Hrvatska javna uprava*, 10(4), str. 1019-1044
24. *Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine*. Preuzeto sa sajta: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf
25. Schoel, A. (Ed.) (2006). *Strategic Management of University Research Activities*. Methodological Guide – PRIME project. Observatory of the European University
26. Scott, J. C. (2006). The mission of the university: medieval to postmodern transformations. *The Journal of Higher Education*, 77(1), str. 1–39
27. Spasenović, V. (2019) *Obrazovna politika: globalni i lokalni procesi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
28. Spasojević, D., Kleut, J., & Brankovic, J. (2012) Društvene promene, Bolonjski proces i treća misija Univerziteta u Srbiji. *TEME*, 36(3), str. 1157–1172
29. Šoljan, N. N. (2007) Taksonomija svjetskih razvoja u obrazovanju: prema (de) konstrukciji pedagogije. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), str. 317-339
30. Turajlić, S. (2005) Univerzitet kao hipermarket. U: Bok, D.(ur.). *Univerzitet na tržištu: komercijalizacija visokog školstva*. (191-196), Beograd: Clio
31. Vasiljev, V. M. (2016) *Javno - privatna partnerstva u Evropskoj Uniji i Srbiji - razvoj modela, tržišta i zakonskog okvira* (doktorska disertacija). Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
32. Verger, A., Moschetti, M. (2016) *Public - Private Partnerships as an Education Policy Approach: Multiple Meanings, Risks and Challenges*. Paris: UNESCO
33. *Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama* (2011). Sl. Glasnik RS., br. 88/2011

RESUME

Changes in the education process indicate the increasing occurrence of the privatization of education, as well as the emergence of permeation of public and private partnerships that are supported by global education policies. Considering the fact that in the Republic of Serbia this topic is insufficiently studied, the goal of the paper is to present public-private partnerships in their complexity, possibilities, but also the implied challenges. Also, in order to understand the specificity of public-private partnerships in education, it is necessary to present the historical development of this type of partnership, as well as its broader socio-economic framework. This is of particular importance because the incorporation of public-private partnerships is emerging as part of global education policies and it has more developed structure in other countries, especially in the countries with more developed structure of private education in general. Twofold demands placed on modern educational institutions indicate the complexity of the situation. On the one hand, educational institutions should retain their specificity while at the same time their increasingly pronounced contribution to economic efficiency is expected, resulting in establishing cooperation between the public and private sectors.

Advocates and critics of public-private partnerships represent two sides, and in order to accomplish a comprehensive approach towards public-private partnerships it is important to understand and research both sides. When opting for some form of public-private partnership, it is necessary to keep in mind the answers to the following dilemmas (according to Spasenović, 2019): Is the managerial discourse on risk-taking appropriate for the distribution of public goods such as education; whether the managerial management model, with a focus on results and efficiency, pays sufficient attention to the educational process, which is very complex; whether the interests of the general public are satisfied or only the interests of the actors involved, i.e., the stakeholders. The paper presents in more detail the ways of achieving public-private partnerships in education. Milutinović and Zuković (2012) emphasize that in the current European-educational environment, the possibility of choosing between different schools, both within the public system and between public and private systems, is generally the rule, not the exception associated with forms of political democracy and pluralism in society. Within the process of studying transition and change in education, Krbec (1999) emphasizes the importance of differentiating pedagogical pluralism, which includes activities related to the organization of the teaching process in schools, i.e., the application of various concepts of reform pedagogy such as Montessori, Steiner and others in relation to school pluralism, which encompasses a set of political and organizational solutions in the education system, which should effectively contribute to changes in a democratic society. Special attention is dedicated to realization of public-private partnerships at the level of higher education which includes innovation vouchers which represent a financial incentive that enables small and medium enterprises to use the services of the scientific research sector, raise the level of innovation of their products and become more competitive on the market (Agarski et al., 2020). The contribution of the paper includes the actualization of literature dealing with the topic of public - private partnership. On the basis of the studied literature, it is concluded that in the future the greatest impacts of public - private partnerships can be expected within higher education. Due to its complexity and possible negative effects further researches should be made.